

Vem, da bi osnovanje umetniške akademije naletelo sedaj na velike finančne in organizatorične ovire, ne ugovarjam torej nameri, da naj se osnuje začasno šola za arhitekturo kot oddelek na tehnični fakulteti ljubljanske univerze, toda nje organizacija in zveza z univerzo naj bo taka, da jo bo vselej mogoče pretvoriti v jedro bodoče umetniške akademije, kateremu naj bi se priklopile druge umetniške panoge: slikarstvo, kiparstvo in morda tudi umetne obrti, grafika, keramika itd.

Potreba je torej:

1. Da se osnujeta naenkrat obe stolici arhitekture: ena za historične sloge, obenem tudi kot splošna šola, ena pa za moderno arhitekturo;

2. profesorji naj bodo prvovrstni umetniki, vdani svoji vzgojiteljski nalogi, brez ozira, ali imajo fakultetno izobrazbo, ali ne;

3. poleg pouka visokošolcev naj se vzgajajo na tem oddelku tudi stavbni strokovnjaki s srednješolsko in nižjo izobrazbo;

4. naj se ta oddelek smatra ne kot definitivni del tehniške fakultete, temveč kot jedro bodoče umetniške akademije, katero čim prej osnovati naj si poklicani prizadevajo.

Ne zanikam, da smatram umetniško vzgojo stavbnih obrtnikov vsaj za sedaj za veliko važnejšo, kot visokošolskih strokovnjakov, in sem prepričan, da bo brez težave mogoče doseči tu jako lepih rezultatov, ako pride pravi mož na pravo mesto.

Vse cenjene naročnike, ki še niso poravnali naročnine, opozarjamo, naj jo nemudoma poravnajo, ker sicer je obstoj glasila nemogoč.

Slovenska vas in slovenska kmetska hiša.

Sestavila prof. na višji drž. obrtni šoli O. Grebenc in D. Volavšek.

Kakor nekdanj, tako je tudi še danes želja vsakega meščana, preživeti vroče poletje na kmetih in si nekoliko pomiriti razburjene živce. Le malokateri teh poletnih »deželanov« se vglobi v kmetsko dušo in tiho kmetsko življenje, a še manj v tajinstvenost tihe kmetske vasi in kmetske hiše. Opazuje pač morda različne oblike posameznih vasi in hiš, toda le malokdo vpraša po vzrokih teh razlik.

To je lahko umljivo; kajti šele v novejši dobi so se izobraženci začeli zanimati za postanek in razvoj vasi in kmetske hiše. Ni nam treba omenjati, da imajo naši večji sosede ogromno znanstveno, pa tudi preprosto pisano literaturo o tem predmetu. Prvotno so se pečali s študijem kmetske

hiše ter njenih večjih in manjših skupin, t. j. vasi, le narodopisci, slovstveniki in jezikoslovci, pozneje pa tudi stavbeniki in arhitekti. Stavbeniki so kmalu opazili marsikatero praktično stran preproste kmetske hiše in so skušali to uporabiti pri modernih zgradbah, takozvanih vzornih kmetskih dvorih, pozneje tudi pri stavbah mestnih vil. Arhitekti so pa opazili poleg praktičnih strani in udobnosti kmetske hiše tudi narodno-umetniški čut, ki se izraža tu intam v celi stavbi ali pa le v posameznih delih in v njenih okraskih. Uvideli so, koliko škodo trpi stavbna umetnost vsega tega, ker so v moderni dobi izginili posebno značilni kmetski domovi, pravi tip ljudske stavbne umetnosti. Mnogokrat do zadnje črte prilagodeni naravnim in krajevnim razmeram, so nudili najpestrejšo umetniško sliko v okviru okolice. Zamenjale so jih moderne, v umetniškem oziru skromne in ckolici neprikladne stavbe.

S študijem slovenske hiše in vasi so se pečali brezštevilni nemški veščaki in celo ruski narodopisec Charuzin, ki je napisal dve večji razpravi o kmetskih hišah na Gorenjskem in o življenjskem načinu našega gorenjskega kmeta. Po tujih delih vzpodbujeni so se tudi slovenski veščaki lotili tega kočljivega vprašanja, ki še vedno ni popolno rešeno. Tudi naš namen ni, pisati znanstvene razprave, ker zahteva to obširen študij na licu mesta širom Slovenije in zelo obširne literature, vsled česar tudi začasno ne navajamo imen posameznih vasi. S temi kratkimi črticami hočemo le obuditi zanimanje za našo slovensko vas in kmetsko hišo in čitatelje članka privedi do opazovanja in primerjanja. Opozoriti hočemo nadalje posebno naše stavbenike na praktične strani in ljudsko umetniške motive, ki jih vsebujejo nekateri slovenski domovi. To storim tudi vsled tega, ker so omenjene razprave le težje pristopne in pisane skoraj izključno v tujih jezikih.

Ta študij je že vsled tega zanimiv, ker nam predočuje življenjski način ter stare šege in navade naših prednikov, mnogokrat iz prastare dobe. Spoznali bomo tudi, kako umno so naši pradedi prilagodili svoj bivališča vremenskim, krajevnim in sploh življenjskim razmeram kakega kraja. Prišli bomo do nepričakovanega zaključka, da so v glavnih potezah sicer skoraj vse vasi in kmetske hiše, vsaj v Srednji Evropi, z ozirom na enake krajevne in življenjske razmere precej enake, a da vendar nudijo stavbe ne samo posameznega naroda, ampak vsake vasi v svoji legi, razvrstitvi, izvršitvi in okraskih, nekaj narodno in krajevno-tipičnega vključ vsem različnim tujim vplivom.

V prvem delu te kratke razprave ho-

čemo govoriti o različnih oblikah vasi in o vzrokih te različnosti.

Človek je družabno bitje in je tako rekoč navezan na človeka, vsled česar najdemo povsod stremljenje po skupnem bivanju. To stremljenje je posebno značilno za slovanske narode, dočim so stari Germani, prednik: Nemcev, kolikor nam o tem poroča zgodovina, bivali dolga stoletja v na samem stoječih, daleč drug od drugega oddaljenih domovih, ali pa v iz 3—4 hiš obstoječih selih. Sicer najdemo tudi pri Slovanih, posebno pri Slovencih še danes posamezno stoječe kmetske domove, toda le v goratih in manj rodovitnih krajih. Že združeno pravo je sililo Slovane k skupnemu bivanju v vaseh.

Pristno slovansko je za nižavje okrogla vas kjer stojijo hiše v podolgstem ali ovalnem krogu okoli trikotnega prostora, obrnjene večinoma s pročeljem proti gosposkemu dvorcu, ki zavzema sredino trikotnika. Hiše stojijo v približno enaki, ne preveliki razdalji druga od druge. Gospodarska poslopja so za hišami. V omenjenem trikotniku se nahaja oziroma se je nahajal ribnik, ki je služil skupni porabi. To je tip slovanske, posebno češke vasi v ravnini, nikakor pa ne slovenske.

Naša slovenska vas se je večinoma razvila iz prastare združne vasi in bi jo lahko imenovali kupčast o, ker stojijo hiše brez vsakega reda, kakor na kupu. V goratih slovenskih pokrajinah bi morali govoriti o raztreseni kupčasti vasi, ker stojijo hiše v večji in zelo neenaki razdalji druga od druge. Vzroki te razvrstitve hiš so sledeči: Alpski Slovenci so ob svojem prihodu v sedanjo domovino zasedli skoraj vse nekdanje avstrijske alpske dežele. Naselili so se večinoma le po gorskih pobočjih in po ozkih alpskih dolinah, ne pa po večjih nižinah, ker so morali te najbrže prepustiti svojim gospodarjem Obrom, ki so kot mongolski nomadski narod, rabili za svoje konje obširna nižavja, kakor njih predniki Huni in pozneje Madjari. Sicer pa leži že v naravi Slovenca, da se čuti zadovoljnejšega na hribih, nego v nižini. Dokaz tega so brezštevilne cerkvice in kmetski domovi, ki tako ljubko pozdravljajo popočnika izza zelenja južnoštajerskih, pa tudi kranjskih vinorodnih gričev.

K temu bi še pripomnili, da so bili staroslovenski župani v dobi, ko so bili njihovi podaniki že davno kmetovalci, še vedno pastirji, ki so redili govejo živino in ovce. To je skušal prav umno dokazati umrlí vseučiliški profesor dr. Vl. Levec v svoji obširni razpravi o naselbinah Slovencev na Ptujskem polju in sploh na Južnem Štajerskem. Po njegovih nazorih so bili staroslovenski kmetovalci obubožani pastirji. Gorska pobočja so nudila županom-pastir-

jem mnogo boljše pašo nego nižavja; seveda so jim morali tu sem slediti tudi njihovi podaniki.

Manjša rodovitnost in napol pastirsko življenje sta povzročili večjo raztresenost hiš. Iz navedenih vzrokov se je torej razvila tipično slovenska kupčasta vas z raztresenimi hišami.

Mimogrede lahko omenimo, da je navada Slovencev, naseljevati se le na pobočjih, zelo pospešila ponemčevanje, ker se niso mogli dolgo ustavljeni po dolinah v kompaktnih masah naseljenim nemškimi kolonistom.

Značilno za slovensko vas je dejstvo, da zavzema cerkev skoraj vedno vzvišen in najlepši prostor v vasi. Mnogokrat je tudi obdana od lip. To nam pač dokazuje, da so naši predniki navadno zgradili cerkev na mestu, kjer so njihovi pradedi kot pogani pod košatimi lipami častili svoje paganske bogove. Redkokje pa najdemo v sredini slovenskih vasi sledove nekdanjih gosposkih dvorcev. Nemški in potujčeni gospodarji nekdanje slovenske kmetijske raje so se iz osebne varnosti, iz strahu pred teptanimi slovenskimi kmeti in pozneje tudi Turki umaknili na utrjene, na strmih hribih zgrajene gradove. Kmetje so bili prisiljeni, skrbeti sami za svoje varstvo pred Turki. Tako so nastala t. zv. gradišča in tabori, t. j. utrdbe okoli cerkev in pokopališč ki so bila še pred kratkim povsod okoli cerkev, odkoder jih je odstranila sanitarna oblast. Taka gradišča in tabore, ki nam pričajo o kruti turški dobi, ko je kmet branil svojo vero in dom pred temi sovraži, opazimo še dandanes na mnogih krajih slovenske zemlje, oziroma pričajo o njihovem nekdanjem obstoju krajevna imena. Vsekakor so značilna za slovensko vas.

(Dalje prihodnjč.)

Širite vsepovsod, zlasti med obrtništvom naše glasilo; ne bi smelo biti obrtnika - somišljenika S. L. S., ki ne bi bil društvenik JUGOSLOVANSKE OBRTNE ZVEZE in naročnik njenega glasila.

I. O.

Radišin zbor.

Na Hrvaškem obstoja že kakih petnajst let društvo »Hrvaški Radiša«, čigar glavni namen je gojiti zanimanje za pospeševanje domačih obrti, podpirati one, ki imajo veselje in nadarjenost za obrtno izobrazbo, ki so skriti v ljudskih masah velikokrat celo brez gmotnih sredstev. Vsakoletne razstave tvorijo eno sredstvo v dosego dobrovoljnih ciljev. Namen, poglobljati v mladih močeh zavest do domače obrti, do samostojnosti, je zelo krasen, posebno za Hrvaško, kjer je še pred kratkim

kar mrgolelo mažarskih in judovskih konkurentov.

Od 18. avgusta do 3. septembra t. l. je trajala razstava radišinega zbora. Namen razstave je bil, obrniti pozornost na domačo obrt, pokazati javnosti zaklade pristnega jugoslovanskega izdelka. V veliki večini se je to posrečilo, vendar kljub vsemu prizadevanju, naporu in trudu niso izostali tudi vplivi tujih elementov. Razstava sama ali semenj je bila prirejena po vzorcu nemške »Herbstmesse«.

Naše bralce smo opozorili na razstavo že v zadnji številki. Ker pa je bilo vsem nemogoče udeležiti se omenjene velezanimivosti, je prav, če našim bralcem podamo malo sliko.

Splošno se ta razstava strogo nikakor ne more imenovati razstava, ker je bila premalega obsega, dasi po raznoličnosti zelo bogata. Vpoštevati je pač treba čas, v katerem se nahajamo. Razstavilo se je vse, kar se je v kratki dobi moglo preskrbeti, brez natančnega smotra in ocene, če je res delo pristno jugoslovanskega izvora ali ne. Ravno radi tega pa to nikakor ne moremo priznati kot razstavo, temveč bolj kot semenj. Gotovo je tudi, da pri marsikaterih predmetih ni zaostajala reklama raznih trgovcev in obrtnikov, ki so hoteli s svojim blagom obrniti nase pozornost. Cene pa so bile zelo visoke, morda previsoke. Tako do 28. avgusta ni bilo razprodano še mnogo blaga.

Slabo so vplivali tudi raztreseni prostori, v katerih se je vršila razstava; za onega, ki ne pozna Zagreba, je bilo pač mučno iskati štiri med seboj popolnoma ločene prostore.

Za obrtnike je bila gotovo najvažnejša soba obrtniških pomočnikov in mojstrov. Pozornost je vzbujalo delo nekega mladega Hrvata, ki je sam izdelal mali parni kotel. V culici je prinesel na razstavo svojo iznajdbo in poprosil, če jo sme razstaviti. Za plačilo bode sprejel radišin zbor mladega fanta v svojo oskrbo. Poleg izdelkov čevljarske, krojaške in kolarske stroke je bilo tudi več vzorcev krojnega risanja nekega čevljarskega tečaja; krasnega pohištva, vrvarskih predmetov in ključavničarskih izdelkov. Poleg je bila soba z raznimi deli, izvršenih od invalidov. Razstavljenih je bilo tudi več »poskusnih kosov« obrtnih učencev. Zelo pomembne so bile razne geografično risane statistike obrtno-nadaljevalnega šolstva v predvojnih časih.

V prostorih univerze je bil važen oddelek domače industrije. Bil je sicer skromen, kot smo sploh skromni na tem polju Jugoslavlani, vendar bi se bilo dalo več napraviti, če bi se bilo vsaj nekoliko potrudilo. V teh prostorih so imele svoje oddelke kmetijske zadruga iz Zagreba z razno-

vrstnimi stroji, plugi in motorji; dalje društvo za vzgojo dece z različnimi izdelki iz početnega pouka; ta oddelek nam je predobro pokazal razne slike, žrtve alkohola in spolnih bolezni. Izredno zanimivi mornariški oddelek je kazal, da se Hrvat zelo zanima za mornarstvo in ribištvo; veliko naučnih predmetov je bilo v tem oddelku iz navtične šole v Bakru. Oddelek sam na sebi je bil dobrodošel, kakor se je opazalo, posebno vojaštvu. Naj omenimo še, da so bili zastopani tu tudi filatelistično društvo in esperantisti.

Najmenitnejši del razstave pa je bil gotovo v umetniškem paviljonu, kjer je bila cela Hrvatska zastopana z vso svojo domačo obrtjo od najbolj preproste čipke do razkošno najfinejšega divana, od krasno barvanih pletenin do najpreprostejših preprog in umetnih zaves. Ženska in petrinska udruga sta razstavili lepe tkanine, ročna dela, vezenine, izdelke iz lesa, v hrvaškem slogu slikane božjepotne in izletniške spomine, gospodinske predmete i. dr.

Najbolj sta zastopani Bosna in Hercegovina. Zares, bogato je to ljudstvo na preprostoumetni domači obrti. Zlate, srebrne in svilnate vezenine nam posebno vzbujajo pozornost. Razkošje in bogastvo se kaže iz vsakega predmeta; kaže se delo razkošnega harema, v katerem uboga žena vedno dela. Žalibog ornamentika na srebrnih podobah ni našega izvora. Jugoslovanski mohamedanec je sprejel to od vzhoda in si pridomačil. Kakor se odlikuje bosansko-hercegovo delo po izrednem fantazmu, tako se delo Hrvata in Slavonca odlikuje po bujnosti. Posebno se je v tem oddelku opazalo, da novo ponarejeni originali zelo, zelo zaostajajo za nekdanjimi. Izmed dubrovniških vezenin so najkrasnejše one iz 16. in 17. stoletja.

Preobsežno bi bilo to opisovanje posameznih pokrajinskih oddelkov, kateri kažejo, kje še biva domači, nepokvarjeni hrvaški rod ter si sam pridno proizvaja stvari, katere mi kupujemo iz bogsigavedi katere roke.

Slovenski oddelek je bil sicer zelo preprost, vendar po svoji razvrstitvi zelo okusen. Obrtno-pospeševalnemu uradu in g. profesorju Grébencu izrekamo vso pohvalo, ker sta v tako kratkem času tako lično uredila omenjeni oddelek. Tudi prodajne cene blaga so bile primeroma nizke, zato je bilo kmalu vse prodano. Ves oddelek je vzbujal velikansko pozornost. Zastopane so bile posebno naše zadruga. Slamnikarska obrt, od kite do najfinejšega slamnika in klobuka po g. Cerarju (Stob), čipkarska šola z lepimi izdelki, puškarska zadruga iz Borovelj, ki je zlasti privlačna točka za častnike, željarska zadruga iz